

Dorota Karkut

JAK ZACHĘCAĆ DO CZYTANIA HISTORYCZNYCH KSIĄŻEK

Uczniowie muszą pragnąć stać się czytelnikami nie dlatego, że ktoś inny tego chce, ale dlatego, że pozwolono im dostrzec korzyści płynące z czytania. Muszą pojąć, jaką wartość ma czytanie. To się nie dzieje bez wysiłku. Uczniów trzeba poprowadzić.

Kelly Kallagher

Są książki, które cieszą, bawią czytelnika, są miłe i łatwe w odbiorze, po inne sięgamy z konieczności. Różnorodne praktyki czytania wiążą się z funkcją literatury oraz poziomem intelektualnym i sprawnością w odkrywaniu jej sensów. Anna Janus-Sitarz wymienia:

- lekturę „biernego czytelnika” (pochłaniającego historię i delektującego się słowem);
- historycznoliterackie poszukiwania (odwołanie się do rozmaitych kontekstów, dialogi intertekstualne, otwarcie się na różnorodne konteksty kulturowe);
- hermeneutyczne odkrywanie sensów (indywidualnych dla każdego czytelnika);
- uwrażliwienie na aksjologię (ukazanie, co i jak dany tekst znaczy dla mnie);
- dekonstrukcyjny bunt przeciw ustalonym interpretacjom¹.

Coraz powszechniej spotykana jest opinia, że uczniowie nie czytają. Można wskazać wiele powodów, dlaczego tak jest: przede wszystkim winić należy słabą technikę czytania i brak rozumienia czytanego tekstu. Konkurencję dla książki stanowią inne atrakcje współczesnej kultury (Internet, gry komputerowe, TV), stąd brakuje czasu na czytanie. Zamiast sięgać po lekturę, łatwiej i wygodniej jest przeglądać bryki internetowe, ściągki i streszczenia czy też obejrzeć adaptacje filmowe. Nie bez znaczenia okazuje się także brak dobrej motywacji ze strony szkoły.

---

¹A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009, s. 367.

Najmniejszym powodzeniem wśród młodych czytelników cieszy się książka o tematyce historycznej². Nie jest ona bowiem łatwą lekturą. Wymaga uwagi, skupienia i właściwego przygotowania. Podjęcie trudu czytania oznacza, że konieczna jest intelektualna współpraca (dialog) odbiorcy i twórcy. Książki historyczne są trudne w odbiorze z uwagi na podejmowaną problematykę, często niezrozumiałe ze względu na język, są zazwyczaj obszerne i ich czytanie pochłania wiele czasu. Dlatego gimnazjaliści wolą sięgać po wiedzę historyczną ze zwykłego podręcznika lub z Internetu. W książkach jest dużo dat i suche fakty. Określa się je jako nudne i nieciekawe, bo nic się w nich nie dzieje. Nie warto zatem ich czytać³: „Na co dzień mamy dosyć problemów, po co zadręczać się jeszcze cudzymi?!” zastanawia się uczeń klasy trzeciej gimnazjum. Szczególnie trudne w odbiorze i zazwyczaj odrzucane przez uczniów są powieści historyczne Sienkiewicza:

„Jedynym dziełem, które przeczytałam – przyznaje uczennica klasy trzeciej – byli «Krzyżacy», choć nie przeczytałam do końca, ponieważ przedstawienie przeszłości jest bardzo «flegmatyczne». Dla naszego wieku nie jest to napisane językiem zachęcającym. Można przy tym zasnąć. «Quo vadis» – nie czytałam. «Potop» – nie czytałam. Prawdopodobnie nie przeczytam, ponieważ nie lubię Sienkiewicza”⁴.

Bariery w odbiorze książek historycznych

1. Bariera kulturowa

- trudności w rozpoznawaniu znaków kultury (wydarzenia historyczne, fakty kulturalne, osoby, zjawiska artystyczne, mity, symbole);
- wpływ kultury masowej – konkurencja innych atrakcji (gry komputerowe, Internet, bryki internetowe, TV, adaptacje filmowe).

2. Bariera językowa

- nastawienie na język codziennej komunikacji (trudności w odczytywaniu metafor, archaizmów, wyrazów obcego pochodzenia), brak rozumienia czytanego tekstu.

Często nauczyciele zastanawiają się, jak czytać Sienkiewicza, jeżeli w warstwie językowej przestaje być dla młodych odbiorców zrozumiałą, pisze bowiem

---

² Por. D. Karkut, „*Historia magistra vitae est?*” – refleksje o uczniowskim czytaniu książek o tematyce historycznej, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Dydaktyka” 6, red. Z. Sibiga, E. Kozłowska, Rzeszów 2011, z. 66.

³ Przyniesione opinie pochodzą z badań przeprowadzonych przeze mnie w 2012 r. wśród 500 uczniów klas drugich i trzecich gimnazjum na terenie Podkarpacia.

⁴ Por. S. Bortnowski, *Od czytelniczego tryumfu do wygnania (szkolny odbiór Potopu Henryka Sienkiewicza)* [w:] *W kręgu literatury i języka*, red. A. Grochulska, Piotrków Trybunalski 2005.

– jak twierdzą uczniowie – dziwnym, anachronicznym językiem i trzeba się za każdym razem nad tym językiem mocno zastanowić. A w szkole nie ma przecież miejsca i czasu na to, by uczyć tego języka. Uczniowie często męczą się, nie chce im się czytać, gdyż muszą prawie każde słowo sprawdzać w słowniku; pomijają też zazwyczaj długie opisy.

3. Bariera postaw i sprawności recepcyjnych

- słaba technika czytania, pobieżność lektury (niechęć wobec niezrozumiałych, zbyt obszernych tekstów), brak wytrwałości i motywacji, brak czasu⁵.

Dlaczego powinniśmy czytać?

Żarliwego i wytrawnego czytelnika nie trzeba przekonywać do sięgnięcia po książkę o tematyce historycznej. Wielu uczniów jednak postrzega czytanie jako kolejne zadanie do wykonania, coś wymyślonego i narzuconego im przez nauczyciela (przymus lekturowy). Warto przekonać młodzież, że jest inaczej, pokazując, iż może ono dawać nieograniczoną satysfakcję. Uczniowie staną się wtedy samodzielnymi czytelnikami, być może w kręgu ich zainteresowań znajdzie się także lektura historyczna.

Mamy obowiązek udowodnić naszym nieczytającym uczniom, że źle oceniają czytanie. Rozbudzanie motywacji do czytania wymaga skomplikowanego zespołu działań. Nie ma prostego narzędzia, które motywowałoby do czytania. Nie możemy stosować takiego samego podejścia do wszystkich uczniów. Żeby maksymalnie zwiększyć szanse na sukces dydaktyczny, trzeba przedstawić uczniom wiele powodów, dla których powinni czytać. Takie korzyści omawia autorka książki *Jak zachęcać do czytania*⁶.

Dlaczego warto czytać (10 powodów – szczególny Dekalog):

1. Czytanie daje przyjemność i satysfakcję.
2. Czytanie rozwija dojrzałe słownictwo.
3. Dzięki czytaniu lepiej piszemy (czytanie jako wzór dobrego pisania – pozwala rozwinąć swój styl pisania).
4. Czytanie jest trudne, a trudności są potrzebne (np. w odczytywaniu świata) – pozwalają zaoszczędzić czas, pieniądze, a nawet chronić zdrowie.
5. Czytając stajemy się mądrzejsi (czytanie jako trening mózgu).

---

⁵ Bariery, jakie wyodrębnił Zenon Uryga, badając 30 lat temu odbiór poezji przez maturzystów, wydają się nadal aktualne także we współczesnej rzeczywistości szkolnej i mogą odnosić się również do książek historycznych. Zob. Z. Uryga, *Odbiór liryki w klasach maturalnych*, Warszawa–Kraków 1982; zob. też bariery wskazane przez Annę Janus-Sitarz w tejże, *Uczyć dla lektury*, „Polonistyka” 2003, nr 10.

⁶ K. Gallagher, *Jak zachęcać do czytania. Minilekcje dla uczniów gimnazjum i liceum*, Gdańsk 2007.

6. Czytanie przygotowuje do zaistnienia na rynku pracy (uświadomienie uczniom, że dobremu czytelnikowi, myślącemu krytycznie, pozwala odnieść sukces w nowej sytuacji ekonomicznej, zrobienie kariery zawodowej).
7. Czytanie przynosi korzyści finansowe (KUJONY GÓRĄ! – zachodzi ścisły związek między rozwinięciem umiejętności związanych z czytaniem a przygotowaniem do ekonomicznej przyszłości, walki o wymarzony styl życia, osiągnięcie odpowiedniego dochodu).
8. Czytanie otwiera drzwi do dalszej edukacji (klucz do bram liceum, dostosowanie do uniwersyteckiego poziomu czytania).
9. Czytanie (krytyczne, ze zrozumieniem) broni nas przed wykorzystywaniem przez innych (im więcej czytasz, tym więcej będziesz wiedział w swoim życiu, tym mniejszą przewagę będą mieli nad tobą inni).
10. Czytanie kształtuje i rozwija wrażliwość moralną⁷.

Aby zwiększyć maksymalnie skuteczność oddziaływania powodów, dla których warto czytać, trzeba – zdaniem K. Gallagher – spełnić kilka warunków:

- Uczniowie muszą mieć dostęp do ciekawych tekstów (np. założenie klasowej biblioteki, przynoszenie do szkoły interesujących książek zróżnicowanych pod względem gatunkowym: od komiksów po Szekspira);
- Uczniowie muszą mieć czas i miejsce na czytanie (ważne jest czytanie zarówno w szkole, jak i w domu);
- Nauczyciele muszą własnym przykładem pokazywać, jak wartościowe jest czytanie (klub czytelniczy dla nauczycieli, powieszenie w klasie *Listy przeczytanych książek* – informacja dla uczniów na temat nauczyciela jako osoby, która często czyta);
- Nauczyciele muszą przestać oceniać wszystko, co czytają ich uczniowie (ważniejsze jest czytanie dla przyjemności, a nie przymus lekturowy i strach przed oceną);
- Uczniowie muszą chcieć czytać, muszą wiedzieć, co mogą w tym znaleźć dla siebie, temu służy m.in. dokonywanie wspólnie z uczniami wyboru lektury spoza kanonu (takiej, której wcześniej nie czytał nauczyciel), a potem dzielenie się nauczyciela i uczniów pierwszymi wrażeniami, spieranie się na temat sposobów rozumienia⁸.

Jak zachęcać do czytania – propozycje

- Wyznaczenie w klasie miejsca oznaczonego napisem: „Myśl tygodnia”. (Co tydzień wybierana jest przez nauczyciela lub klasę inna sentencja, którą ucz-

---

⁷ Tamże. Nie jest to proste, z uwagi na sytuację we współczesnej szkole. Nauczyciele są bowiem obciążeni obowiązkiem przygotowania uczniów do egzaminu gimnazjalnego i często brak im czasu na dodatkowe działania motywujące uczniów do lektury.

⁸ Tamże.

niowie mają zapisać: np. ELITA CZYTA! Pod koniec miesiąca lub kwartału inicjowana jest dyskusja; może to być także temat wypracowania bądź trzyminutowego wystąpienia).

- Można zaproponować kolejno wszystkim uczniom odczytanie zdania najbardziej skłaniającego do refleksji, na jakie natrafili podczas lektury (można dać uczniom kawałek papierowej taśmy, by zapisali na niej ulubione zdanie markerem i zawiesili je w klasie, można również przygotować gazetkę pt. „Tego nie wiedziałem” i zilustrować na niej to, czego nauczyli się podczas czytania).
- Ulubione **pierwsze zdania** z przeczytanych książek (można stworzyć klasową tablicę informacyjną, na której powstanie kolaż ulubionych pierwszych zdań złożony z kolorowych pasków zawierających odpowiednie cytaty).
- **Minuta czytania** interesującego fragmentu tekstu (np. z gazet, powieści, podręczników, poezji), następnie zapisanie jednozdaniowego streszczenia. Każdy uczeń przeprowadza jedną *Minutę czytania* wybranego przez siebie tekstu (np. piękny, zabawny przykład świetnego pisarstwa, niepokojący, irytujący, budzący ciekawość, zmuszający do innego myślenia itp.).
- Musimy przeciwdziałać poczuciu bezradności u uczniów, podkreślając konieczność i piękno ciężkiej pracy (zrozumienie trudnego tekstu nie przychodzi od razu). Na własnym przykładzie warto pokazać swoje zmagania z trudną lekturą, a także, jak radzimy sobie z tym problemem. Następnie polecić uczniom, aby notowali nasze strategie czytania pomocne w rozumieniu poszczególnych fragmentów tekstu (uczniowie muszą dostrzec, że wszyscy jesteśmy zarówno dobrymi, jak i słabymi czytelnikami, i że przez całe życie uczymy się czytać skomplikowane teksty).
- Warto zademonstrować młodzieży, jakie książki znajdują się w naszej domowej biblioteczce (wymienić ich autorów – to powód do satysfakcji, dobrego samopoczucia: Jestem otoczony przez mężów stanu, pisarzy, sportowców, naukowców i artystów. POKAŻ MI KSIĄŻKI, KTÓRE MASZ W DOMU, A POWIEM CI, KIM JESTEŚ).
- Niech uczniowie przeprowadzą burzę mózgów i stworzą listę dziesięciu sławnych ludzi, z którymi chcieliby „mieszkać” w domu (jest szansa, że istnieje dobra książka na temat tych osób)⁹.

Jak zmienić negatywne nastawienie do lektury?

Anna Janus-Sitarz wskazała cztery kroki¹⁰ prowadzące do nauczenia przyjemności czytania. Są to: **doskonalenie techniki czytania** w formie obowiązkowych zajęć głośnego czytania w szkole podstawowej, w gimnazjum i w liceum (nauczyciel musi czytać pięknie i sugestywnie, żeby zaciekać uczniów

---

⁹ K. Gallagher, *Jak zachęcać do czytania...*

¹⁰ A. Janus-Sitarz, *Uczyć dla lektury*, „Polonistyka” 2003, nr 10.

i dać wzór poprawnej wymowy). **Czytanie dla przyjemności**, które zakłada dwuetapowy odbiór dzieła literackiego: emocjonalny oraz intelektualny. Szybkie czytanie, nastawione na szukanie informacji, przynosi zniechęcenie. **Dialog z tekstem** poprzez poszukiwanie przez młodych ludzi czegoś o sobie, o realnym życiu (stwarzanie sytuacji motywacyjnych). **Uczenie postawy otwartości** wobec odmiennych niż realistyczne sposobów kreowania świata.

- Szkoła powinna być miejscem, w którym pomaga się młodemu czytelnikowi odnaleźć własną drogę do czerpania przyjemności ze spotkań z literaturą.
- Indywidualne spotkania uczniów z dziełem literackim są ściśle związane z postawą i umiejętnościami nauczyciela, który odpowiedzialnie aranżuje sytuacje dydaktyczne – zdarzenia lektury.

Rozwijanie sztuki czytania

Jak sprawić, aby młody człowiek sięgnął samodzielnie po książkę i by spotkanie to traktował jako przyjemność, niespodziankę, szansę na wzruszenie, zapowiedź ciekawej rozmowy, obietnicę satysfakcji rozumienia czegoś lub porozumienia się z kimś?¹¹ Aby zaistniała sytuacja interesującego, mądrego dialogu, wzruszenia intelektualnego czy zabawy, koniecznie trzeba:

1. Wywołać emocje niezbędne do nawiązania osobistego kontaktu z dziełem.
2. Zainspirować głębsze spojrzenie na niektóre problemy.
3. Sprowokować inne głosy o tekście¹².

Czytanie książek jest ostatnim etapem poznawania kultury dla nowego pokolenia, nowych czytelników żyjących w intermedialnym świecie. Najważniejsze jest zachęcanie uczniów do osobistego odbioru literatury i respektowanie prawa do odmienności interpretacji różnych odbiorców, którzy mają inne doświadczenie czytelnicze i życiowe. Liczy się samodzielna i wewnętrznie uzasadniona interpretacja, a nie tylko powielanie analiz autorytetów i badaczy.

Idea etycznego czytania: bycie w dialogu

- Gdy otwieram książkę, jednocześnie rozpoczynam dialog (ktoś mówi do mnie i czeka na moją odpowiedź);
- Staram się go uważnie wysłuchać, zastanowić się, co chce powiedzieć, by go zrozumieć;

---

¹¹ Takie pytanie stawia A. Janus-Sitarz w książce *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze...*, s. 127.

¹² Tamże.

- Mam prawo do odpowiedzi odrzucającej, do własnej, uzasadnionej opinii (dla czego nie akceptuję tego, co przekazuje mi partner dialogu);
- Słucham wypowiedzi innych i odpowiadam z szacunkiem, gdyż tego samego oczekuję wobec siebie¹³.

Przykłady sytuacji i działań dydaktycznych wzbogacających możliwość przeżywania i rozumienia świata lektury

- „Ćwiczenia kontemplacji”

Zajęcia prowadzone w ciszy, milczeniu, które uczą skupienia i myślenia na zadany temat, samodzielnej refleksji oraz przygotowują do intymnych spotkań z lekturą: sytuacja, gdy uczniowie nie są zobowiązani do zapisywania bądź głośnego wyrażania swoich myśli, lecz tylko słuchają pytań nauczyciela (czego nie rozumiesz?; co to może znaczyć?; z czym ci się kojarzy?; co jest ci bliskie?).

- „Zadania dla czytelnika”

Zestaw pytań do samodzielnych spotkań czytelnika z lekturą, skłaniających go do indywidualnej pracy intelektualnej – zgodnie z ideą hermeneutyki:

- po pierwszym czytaniu spróbuj określić, o czym jest ten tekst (co w nim jest dla mnie jasne),
- zatrzymaj się przy niejasnościach (co budzi twoje wątpliwości),
- wybierz te kwestie, które cię najbardziej interesują (intrygują, odrzucają od tekstu),
- co tekst mówi do ciebie? (zadaj mu pytania), czy ten tekst mówi coś o tobie?
- co w tym tekście było (jest) ważnym przekazem dla jego współczesnych odbiorców (dla mnie).

- „Opinie o lekturze”

Zanim zaproponujemy lekturę, warto przedstawić uczniom, jak czytał ją np. jeden z internautów.

- „Pisemne streszczenie”

W przypadku książek niejednoznacznych, odchodzących od fabularnych czy kompozycyjnych oczywistości – przed omówieniem warto poprosić uczniów o krótkie pisemne streszczenie utworu. To pozwoli na zobaczenie różnic w odbiorze i jest wyrazem rozumienia i interpretacji tekstu

Jak odzyskać czytelnika dla literatury historycznej?

Najtrudniejsze jest to w odniesieniu do twórczości Henryka Sienkiewicza. Może jednak warto pokusić się o nowe spojrzenie na *Krzyżaków* oraz inne lektu-

---

¹³ Tamże.

ry obecne w kanonie i odstąpić od traktowania dzieł pisarza jedynie jako wzoru powieści historycznej. Uświadomi to nauczycielom i uczniom, że trzeba tylko znaleźć do nich odpowiedni klucz.

W kręgu wartości

Książki są fundamentem naszego życia, gdyż pomagają nam zrozumieć, kim jesteśmy i jak powinniśmy postępować. Zaprezentowanie uczniom przykładów z literatury pozwoli rozwinąć ich czytelniczną wrażliwość. W czasie czytania istotne jest budowanie kontaktu z bohaterem i światem przedstawionym, uaktualnianie problemu. Poprzez dociekanie, rozważanie uniwersalnych etycznych dylematów, stojących przed bohaterami lektur oraz przed czytelnikami, dajemy możliwość dokonywania wyborów wymagających odkrywania sensu człowieczeństwa.

Do czego szkole potrzebny jest Sienkiewicz? Czy znajomość dzieł tego pisarza jest dziś konieczna dla istnienia polskiej świadomości narodowej?¹⁴

Aby odpowiedzieć na te pytania, konieczne wydaje się zbadanie, jakie jest miejsce Sienkiewicza w programach¹⁵ i podręcznikach szkolnych. Autorzy podręczników zapraszają uczniów do podzielenia się doświadczeniami z lektury książek Sienkiewicza: *Jak Ci się czytało powieść Henryka Sienkiewicza? Opisz swoje wrażenia z lektury różnych fragmentów dzieła – opisów, dialogów, fragmentów relacji o zdarzeniach. Odszukaj fragmenty, które mogą budzić u czytelnika: śmiech, grozę, współczucie*¹⁶. Prowokują dyskusję na temat recepcji tych książek przez uczniów: *Fascynacja czy zniechęcenie, czyli: jak dzisiaj czyta się Krzyżaków?*¹⁷ Pozwalają w ten sposób zrozumieć nauczycielom, jak współcześnie Sienkiewicz jest odczytywany przez młodych ludzi. Czy jego twórczość ma jeszcze moc oddziaływania na czytelnika?

Problemem, który warto rozważyć, omawiając w gimnazjum powieści historyczne Sienkiewicza, jest kwestia: czy ten autor pasuje/ nie pasuje do naszej epoki¹⁸. Wiąże się to z refleksją często obecną podczas godzin języka polskiego:

---

¹⁴ Podobne pytania padły podczas dyskusji poświęconej czytaniu Sienkiewicza w szkole, będącej częścią konferencji naukowej na temat Sienkiewicza. Zob. *Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: Z kim i przeciw komu*, Warszawa–Kiejdany–Luck–Zbaraż–Beresteczko, koncepcja i redakcja naukowa T. Bujnicki i J. Axer, Warszawa 2007, s. 11. Zob. też D. Karkut, *Po co Sienkiewicz jest dziś potrzebny szkole?* [w:] *Polscy nobliści w dyskursie literackim, dydaktycznym i kulturowym*, red. G. Różańska, Słupsk 2012.

¹⁵ Nowa Podstawa programowa sytuuje powieści historyczne Sienkiewicza na etapie edukacji gimnazjalnej i proponuje do wyboru jedną spośród trzech: *Krzyżacy*, *Potop* i *Quo vadis*.

¹⁶ W. Bobiński, *Język polski. Świat w słowach i obrazach. Klasa 2*, Warszawa 2010, s. 70.

¹⁷ Tamże, s.71.

¹⁸ Takie pytanie stawia Stanisław Bortnowski i zauważa, że przed lekturą *Potopu* dobrze jest zaprezentować wykład o recepcji Sienkiewicza, pokazać, jak pisarz był odbierany nie tylko przez współczesnych, ale także w kolejnych epokach. Zob. tegoż, *Czytanie Sienkiewicza* [w:] *Po co*

czy pisarz może być wykorzystywany tylko do kultywowania pewnych wartości w danym pokoleniu, czy też przesłanie jego dzieł jest ponadczasowe. Uwaga nauczycieli skierowana jest wówczas na to, jak młodzież czyta książki naszego pierwszego noblisty: jako tekst wzorcotwórczy czy jako kodeks postępowania. Pojawia się w związku z tym kwestia wartości, których poszukuje młodzież, i tych, jakich chcemy w szkole nauczyć. Interesujące dla uczniów może okazać się pytanie: Czy w *Trylogii* zawarty jest rycerski kodeks postępowania?¹⁹ Czy potrzeba nam dziś powrotu rycerskich cnót (choć kilku)?²⁰

Twórcy podręczników proponują ponadto dostrzeżenie uniwersalnych walorów dzieł Sienkiewicza. Jako przykład może posłużyć opowiadanie *Choćby Rzym przyszło spalić*²¹, ukazujące na przykładzie Nerona problem artysty i jego stosunku do sztuki oraz skutki wolności od odpowiedzialności za swoje czyny. Kiedy sztuka jest utożsamiana z władzą, wówczas w imię wolności artysta dla swojej sztuki ma prawo poświęcić wszystko, ale czy także nawet dobro miasta i jego mieszkańców?²²

Począwszy od klasy pierwszej gimnazjum, kiedy na lekcjach pojawiają się *Krzyżacy* lub *Quo vadis*, podręczniki do języka polskiego zamieszczają różne fragmenty tekstów Sienkiewicza, którym autorzy nadają tytuły²³. Spotkanie z powieściami historycznymi to przede wszystkim okazja do poznawania postaci historycznych, wydarzeń oraz obyczajów epoki (np. w *Krzyżakach* – portretów króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi, sylwetek mistrzów zakonu krzyżackiego, relacji o wojnach księcia Witolda na Litwie i Rusi, wojnie na Żmudzi jako przygotowaniu do walnej rozprawy z Krzyżakami pod Grunwaldem). Tego typu działania sprzyjają refleksjom na temat: Jakie funkcje pełni przywoływanie postaci i faktów historycznych?²⁴

Sienkiewicz?..., s. 11. W podręczniku do kl. 2 gimnazjum *Świat w słowach i obrazach* pojawia się pytanie: Czy *Krzyżacy* pokrzepiają współczesnych Polaków? W. Bobiński, dz. cyt.

¹⁹ S. Bortnowski, *Czytanie Sienkiewicza w szkole* [w:] *Po co Sienkiewicz?...*, s. 356.

²⁰ W. Bobiński, dz. cyt.

²¹ Zob. M. Jędrzychowska, Z. A. Kłakówna, *To lubię! Kształcenie kulturowo-literackie. Podręcznik do języka polskiego. Klasa 3 gimnazjum*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2001, s. 53–56. Podręcznik do klasy pierwszej gimnazjum do nowej podstawy programowej *Klucze do kultury* zamieszcza krótki fragment *Quo vadis* H. Sienkiewicza pt. *Neron*, który zawiera opis postaci cesarza. Uczniowie są zachęceni przez autorów do sięgnięcia do źródeł (np. podręcznika do historii, encyklopedii, Internetu), by skonfrontować wiedzę historyczną z literackim obrazem Nerona. Zob. B. Drabarek, I. Rowińska, *Klucze do kultury. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego gimnazjum klasa I*, Kielce 2009, s. 227–230.

²² Zob. M. Jędrzychowska, Z. A. Kłakówna, H. Mrazek, M. Potaś, *To lubię! Klasa 3 gimnazjum. Książka nauczyciela*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2001, s. 148–155.

²³ Tak jest w przypadku podręczników z serii *To lubię!* Wydawnictwa Edukacyjnego z Krakowa.

²⁴ Autorki scenariuszy na przykładzie *Krzyżaków* poruszają kwestię relacji między obiektywną prawdą historyczną a interpretacją tej prawdy. Proponują, aby warstwę historyczną w powieści potraktować jako tło dla rozwoju fikcji literackiej oraz uzasadnienie dla antypruskiej postawy

Lektura *Krzyżaków* to także odwołanie do kultury i tradycji, czego przykładem jest obecność motywu rycerza. Ukazany jest on na przykładzie Zbyszka z Bogdańca (autorzy podręczników proponują porównanie go z innymi postaciami rycerzy w literaturze – Rolandem, Parsifalem, Longinusem Podbipiętą)²⁵. Przywołanie Sienkiewiczowskich rycerzy – obok króla Artura, Rolanda czy Don Kichota, obrazuje topos rycerza, pozwala na odkrywanie roli mitu, legendy w powieści historycznej. Opowiadaniu *Rycerze króla Władysława Jagiełły*²⁶ towarzyszy cała aura średniowiecznej obyczajowości rycerskiej; tworzą ją: stroje, pieśni, imiona bohaterów, herby oraz sposób wypowiedzania się postaci. To prowokuje do postawienia pytań o etos rycerza: czym rycerz budzi podziw dam? czym zdobywa szacunek mężczyzn?, ale przede wszystkim zachęca do odtworzenia przebiegu ślubowania²⁷.

Interesujące projekty lekcji poświęconych opracowaniu powieści *Krzyżacy* prezentują książki metodyczne dla nauczycieli. W scenariuszu: „Spotkanie z Jagienką”, za pomocą techniki myślących kapeluszy uczniowie zbierają informacje na temat tej postaci. Proponuje się także napisanie notatki do szkolnej gazetki na temat: „Jagienka – superdziewczyna”²⁸.

Kolejny temat: „Krzyżacy Henryka Sienkiewicza – powieść dla tych, którzy nie lubią powieści historycznych”, może – zdaniem auterek tego pomysłu – przekonać uczniów, że jest to książka podejmująca interesujące i ważne dla każdego zagadnienie. Dla „miłośników opowieści o dramatycznych przygodach życiowych urodziwych i szlachetnych młodzieńców” proponuje się do analizy następujący problem: *Trudny proces stawania się dorosłym – o losach Zbyszka z Bogdańca*, dla „miłośników literatury sensacyjnej” stanowi okazję, by porozmawiać: *O Sienkiewiczowskich sposobach trzymania czytelnika w napięciu*, dla „przyszłych psychologów” interesujący może okazać się temat: *Galeria typów ludzkich – o ciekawych bohaterach powieści Sienkiewicza*, a dla

---

pisarza. Uczniowie mogliby przygotować fragmenty dotyczące wydarzeń historycznych ukazanych przez Sienkiewicza. Zob. M. Janas, P. Zbróg, J. Detka, *Czas na polski...*, s. 48–49. Por. także fragmenty dotyczące historii ukazanej w *Krzyżakach*, zamieszczone w podręczniku B. Drabarek, I. Rowińskiej, *Klucze do kultury...*, *Królowa Jadwiga*, s. 245–248 oraz w podręczniku M. Janas, P. Zbróg, J. Detka, *Przygoda z czytaniem. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy I gimnazjum*, Kielce 2009, *Przed bitwą*, s. 84–85.

²⁵ W. Bobiński, dz. cyt.

²⁶ Zob. M. Jędrzychowska, Z. A. Kłakówna, *To lubię! Kształcenie kulturowo-literackie. Podręcznik do języka polskiego. Klasa I gimnazjum*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1999, s. 44–54.

²⁷ M. Jędrzychowska, Z. A. Kłakówna, H. Mrazek, M. Potaś, *To lubię! Klasa 2. Gimnazjum. Książka nauczyciela*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2000, s. 142–150. Zob. także E. Horwath, J. Majchrzak, dz. cyt., s. 35–36. Autorki proponują, aby podczas realizacji tematu „Rycerz i jego dama” uczniowie zebrali informacje na temat obyczajów rycerskich (poznając szczegółowo rycerskie ślubowanie, mają okazję odtworzyć to wydarzenie za pomocą scenek; interesującym pomysłem jest przekształcenie staropolskiego tekstu ślubowania Zbyszka na język współczesny).

²⁸ E. Horwath, J. Majchrzak, *Świat w słowach i obrazach. Scenariusze lekcji. Klasa druga gimnazjum*, Warszawa 2007, s. 38–39.

„lubiących się śmiać” sformułowane jest zadanie, by odnaleźć fragmenty mówiące: *O komicznych postaciach, sytuacjach i wydarzeniach w utworze dość poważnym*²⁹.

Lepszemu rozumieniu tekstu służą obecne w podręcznikach ćwiczenia „przekładowe” polegające na zestawieniu archaizmów z powieści Sienkiewicza z ich współczesnymi odpowiednikami językowymi z zakresu słownictwa i frazeologii. Działania te pozwalają jednocześnie przybliżyć atmosferę tamtych czasów. Interesującymi zadaniami opartymi na lekturze *Krzyżaków*, wymagającymi umiejętności stylizacji na język Sienkiewicza, są np. przygotowanie projektu rozmowy Zbyszka z Danusią, jaka mogłaby się nawiązać w czasie wieczery lub też pisemna wypowiedź na temat: „Moje wyobrażenie o «przystojnych obyczajach» współczesnego chłopca”³⁰.

Propozycje metodyczne zachęcają do odnajdywania radości poznawania tekstu Sienkiewicza – nawet jego niewielkich fragmentów – przez zabawę w teatr (inscenizacje, drama, scenki dramowe³¹). Takie działania służą również przybliżeniu języka oraz nastroju utworów.

Sposoby atrakcyjnego opracowania lektur historycznych oparte są przede wszystkim na aktywizujących metodach i technikach nauczania: inscenizacje, drama i gry dramowe (np. wcielanie się w role bohaterów z książek, kartka pamiętnika, konferencja prasowa, wywiad z bohaterem, sąd literacki), przekład intersemiotyczny np. na komiks, praca z fikcyjną kamerą (poszukiwanie „filmowości” dzieła literackiego: pisanie scenariusza, scenopisu, odkrywanie elementów różnorodnych gatunków filmowych, np. melodramat, horror, western, film sensacyjny, przygotowywanie obsady aktorskiej, projektowanie kostiumów, dekoracji, muzyki filmowej), zagadki, rebusy, quizy, konkursy z nagrodami, opracowanie foldera turystycznego reklamującego świat przedstawiony na kartach książki, przygotowanie prezentacji. Odwołują się też do kontekstów malarzkich (np. dzieła historyczne Jana Matejki), filmowych (adaptacje Hoffmana) czy teatralnych.

---

²⁹ I. Muszyńska, J. Grzymała, *Czas na polski. Scenariusze lekcji. Gimnazjum klasa III*, Warszawa 2007, s. 15–16.

³⁰ Przykłady zadań pochodzą z: M. Jędrychowska, Z. A. Kłakówna, H. Mrazek, M. Potaś, *To lubię! Klasa 2. Gimnazjum. Książka nauczyciela. Teksty i zadania*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 2000, s. 150. Warto pokusić się o badanie fragmentów tekstu (nie należy przerażać się jego rozmiarem, który często zniechęca). Z utworów Sienkiewicza można wybrać różne zabawne zwroty i sentencje (świadectwem takich działań są np. blogi zamieszczone w Internecie – pamiętniki prowadzone przez młodych ludzi, w których można znaleźć także odwołania do Sienkiewicza).

³¹ Uczniowie odgrywają scenki dramowe ceremonii ślubowania na podstawie fragmentu *Krzyżaków* zamieszczonego w podręczniku. Zob. E. Horwath, J. Majchrzak, *Świat w słowach i obrazach. Scenariusze lekcji. Klasa druga gimnazjum*, Warszawa 2007, s. 35.

Inne propozycje i pomysły na ciekawe spotkania z książką historyczną na lekcjach języka polskiego

Zaproponowane przez Annę Janus-Sitarz sposoby na lekturę są na tyle wszechstronne, że mogą służyć rozbudzaniu motywacji do czytania książek historycznych:

- odczytanie na głos (z modulowaniem napięcia, pauzami na chwilę refleksji, z odpowiednią dykcją i intonacją) frapującego fragmentu wciągającego w historię, wzbudzającego emocje, dającego szansę na spotkanie z bohaterami, których chce się poznać lepiej;
- przed spotkaniem z książką (np. z *Potopem*) można zaproponować przeprowadzenie ankiety wśród kilku osób z pokolenia rodziców i dziadków i zapytać, czy przeczytali ją, czy im się spodobała, co zrobiło na nich największe wrażenie;
- można zainteresować lekturą przez przytoczenie wspomnień sławnych ludzi, na których ta książka wywarła ogromny wpływ;
- czasem wystarczy zaintrygować uczniów informacją o reakcjach, jakie wzbudzał dany utwór u różnych odbiorców (kontrowersje, krytyka, odrzucenie przez opinię publiczną);
- polonista musi przekonać ucznia, że jest on jako czytelnik ważny (zapraszając do podzielenia się doświadczeniami np. z książek Sienkiewicza: czy była to lektura łatwa/trudna, czy zachwycała/zirytowała, zainteresowała/znudziła, skłoniła do refleksji / pozostawiła obojętnym);
- trzeba dać uczniom możliwość wyrażenia własnych refleksji, choćby dalekich od naszych oczekiwań, zachęcając do przekazania ustnej bądź pisemnej opinii o lekturze, zachęcić np. do rozmowy lub napisania prywatnego listu do autora;
- ważna jest ocena siebie jako czytelnika: czego poszukujesz w książkach? czy są książki, do których wracasz? jeśli tak, to z jakich przyczyn i w jakich okolicznościach?;
- najskuteczniejsze metody motywowania do lektury to te, które przekonują uczniów, że utwór mówi o sprawach dla nich ważnych, aktualnych i młody człowiek może w nim znaleźć odpowiedzi na swoje pytania i wątpliwości;
- znakomite rezultaty można uzyskać, aranżując sytuacje, w których uczniowie wchodzi w role postaci z planowanych do czytania lektur;
- próby własnej twórczości: czytanie, interpretacja, pisanie, wymiana doświadczeń (tzw. warsztaty literackie);
- ćwiczenia umożliwiające nabycie umiejętności „nastawienia dialogowego” i „bycia w dialogu”; rozmowa uczniów z tekstem i autorem, pytania zadawane przez uczniów (formułowanie problemów i próba odpowiedzi)³²;

---

³² A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność...*, s. 126–139.

Nie ma jednej uniwersalnej metody, by stwarzać sytuacje motywujące do przeczytania konkretnego dzieła, wszystko zależy od rodzaju tekstu i od specyfiki zespołu klasowego (potrzeb i zainteresowań konkretnych uczniów). Ważne jest zaangażowanie emocjonalne.

Dorota Karkut: HOW TO ENCOURAGE PEOPLE TO READ HISTORICAL BOOKS

The author portrays some obstacles in perception of historical books. She has also named some reasons why such set books are worth reading. In the article we can also find some examples of exercises and ideas for interesting meetings with historical books during Polish lessons. They present the ways of encouraging secondary school students to read historical books not only from the canon of required reading.